

OGÓLNOEUROPEJSKA WSPÓLPRACA GOSPODARCZA JAKO ZEWNĘTRZNY CZYNNIK ROZWOJU EWG

Perspektywy rozwoju EWG, uformowanie jej kształtu nakreślonego przez traktat rzymski w wytyczonych celach drugiego etapu integracji, zależne jest w pierwszym rzędzie od pomyślnego układu wewnętrznego warunków rozwoju Wspólnoty. Decydujące znaczenie będą tu mieć zwłaszcza takie czynniki, jak: uzyskiwanie postępu w procesie asymilacji nowych członków w ramach rozszerzonej EWG; usuwanie barier utrudniających tworzenie podstaw dla wspólnej polityki walutowej i monetarnej. Liczne trudności jakie już w tej chwili zarysowały się na obu tych odcinkach (częste kryzysy walutowe podcinające równowagę ekonomicznego rozwoju państw członkowskich, konflikty występujące na gruncie wspólnego finansowania polityki rolnej, niejednorodność czynników kształtujących rozwój koniunkturalny i inne) wskazują, że realizacja perspektywicznych celów nie będzie przebiegać ani w sposób łatwy, ani bezkonfliktowy. Możliwość występowania licznych przeszkód w procesie realizacji założeń drugiego etapu integracji EWG nie oznacza jednak, że żaden z wytyczonych podstawowych celów nie zostanie osiągnięty. Przeciwnie, uwzględniając zarówno fakt istnienia znacznych potencjalnych możliwości rozwojowych Wspólnoty, jak i nacisk obiektywnych czynników rozwoju gospodarczego sprzyjających dynamizacji zjawisk integracyjnych w przekroju całej gospodarki światowej, zakładać można, że perspektywiczne cele Wspólnego Rynku będą realizowane, choć z pewnością w słabszym od początkowo przewidywanego tempie, a także na niektórych odcinkach w nieco odmiennych, zmodyfikowanych, pod wpływem zmieniających się warunków, formach. Modyfikacja niektórych założeń perspektywicznego rozwoju EWG oraz ich form niewątpliwie oddziaływać będzie częściowo także na zmianę dotychczasowego charakteru integracji zachodnioeuropejskiej.

Istotny wpływ na formowanie przyszłego charakteru EWG mogą mieć także czynniki zewnętrzne. Do czynników tych odnieść należy stosunki ekonomiczne EWG z głównymi ośrodkami gospodarki światowej: ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej, krajami „trzeciego świa-

ta", Japonią i krajami socjalistycznymi. W poniższym artykule pragniemy zastanowić się nad jednym ze wspomnianych kierunków oddziaływania — stosunkami EWG z europejskimi krajami socjalistycznymi, a ściślej mówiąc — z krajami RWPG.

Uwzględnianie tego elementu w analizach dotyczących perspektywy rozwoju integracji zachodnioeuropejskiej jest uzasadnione co najmniej z dwóch względów:

— Po pierwsze, związki gospodarcze między Wschodem i Zachodem Europy w wyniku wzmagającej się w ostatnich latach dynamiki ich rozwoju, a także pod wpływem przedsięwzięć związanych z Europejską Konferencją Bezpieczeństwa i Współpracy urosły obecnie do roli jednego z podstawowych czynników formujących perspektywy rozwojowe kontynentu. Element ten nie może zatem pozostawać bez wpływu także na dalszy rozwój procesów integracyjnych w Europie zachodniej.

— Po drugie, stosunki gospodarcze między Wschodem i Zachodem znajdują się dopiero w stadium tworzenia się, a zatem są one zjawiskiem o wybitnie przyszłościowym znaczeniu, posiadającym dużą wagę dla rozważań o charakterze perspektywicznym.

Przy próbie oceny wpływu ogólnoeuropejskiej współpracy gospodarczej na dalszy rozwój zachodnioeuropejskich procesów integracyjnych ważne jest sprecyzowanie rozmiarów aktualnego rozwoju tego zjawiska, jego podstawowych cech oraz prawidłowości występujących w procesie jego rozwoju.

1. AKTUALNY STAN ROZWOJU OGÓLNOEUROPEJSKIEJ WSPÓLPRACY GOSPODARCZEJ

Oceniając aktualny stan europejskich stosunków gospodarczych Wschód-Zachód we wszystkich ich podstawowych formach (wymiana handlowa, kooperacja produkcyjna i stosunki kredytowe) można ogólnie powiedzieć, że ich ciężar gatunkowy w globalnych obrotach krajów zachodnioeuropejskich obecnie jest jeszcze niewielki.

W ostatnich latach największą intensywność wykazuje rozwój kooperacji produkcyjnej. Ta forma związków gospodarczych, przy jej znacznym oddziaływaniu na pobudzenie aktywności wymiany handlowej i działalności kredytowej, ma szansę stać się głównym ośrodkiem dynamizacji globalnych obrotów Wschód-Zachód. Niezwykle jednak trudna, a nawet wręcz niemożliwa, jest ścisła ocena rozmiarów obrotu kooperacyjnego. Wynika to z faktu, że dane dotyczące rozwoju kooperacji produkcji nie są wyodrębnione w oficjalnych statystykach, lecz włączane do normalnej wymiany handlowej. Dodać przy tym należy, że występujące rozbieżności w definiowaniu tego zjawiska w ramach stosunków

Wschód-Zachód także utrudniają dokonywanie chociażby szacunkowych obliczeń jego rozmiarów¹. Z uwagi na to, istniejące oceny wartości obrotu kooperacyjnego między krajami wschodniej i zachodniej Europy są bardzo rozbieżne². Ogólnie ocenia się, że w ciągu dwu lat (1971, 1972) liczba zawartych kontraktów kooperacyjnych uległa podwojeniu. Do połowy 1973 r. między krajami RWPG i Jugosławią a rozwiniętymi przemysłowo krajami zachodniej Europy³ zawarto ogółem 600 kontraktów kooperacyjnych. Należy przy tym uwzględnić bardzo zróżnicowany stopień zaangażowania w tej formie obrotów poszczególnych krajów RWPG. Do krajów wykazujących największą dynamikę w tej dziedzinie zalicza się Polskę, Węgry i Rumunię. Obroty kooperacyjne rozkładają się także bardzo nierównomiernie na poszczególne kraje EWG. Tak na przykład, w wymianie towarowej Polski z NRF w 1972 r. udział obrotu kooperacyjnego wynosił około 5,7%, podczas gdy w wymianie z Włochami tylko około 3%, a z Francją — 1%.

Mimo niezaprzecznego wzrostu roli kooperacji w obrotach Wschód-Zachód, należy sobie zdawać sprawę, iż oddziaływanie tej formy jest jeszcze ograniczone, zwłaszcza gdy uwzględnimy, że w przekroju obrotów światowych udział dostaw kooperacyjnych wynosi już obecnie przeszło 25%.

Nieznaczną pozycję zajmują także kraje RWPG w obrocie kapitałów, w tym też w kredytach udzielanych przez kraje zachodnioeuropejskie⁴. Na tym odcinku rysują się jednak widoczne zmiany. Świadczy o tym wzrost wolumenu kredytów w ostatnich dwu latach. Biorąc bowiem pod uwagę doniesienia dotyczące umów kredytowych zawartych przez kraje RWPG z trzema największymi partnerami zachodnimi — NRF, Francją, W. Brytanią stwierdzimy, że wysokość udzielonych w latach 1972 do

¹ W ujęciu większości autorów, a także w opracowaniach EKG, pod pojęciem kooperacji produkcyjnej rozumie się wspólne przedsięwzięcia inwestycyjno-produkcyjne jednostek gospodarczych państw wschodniej i zachodniej Europy, opierające się na wspólnym wkładzie kapitału lub wiedzy naukowo-technicznej czy też potencjału produkcyjnego i badawczego i podziale wypracowanych zysków, według ustalonego klucza (por. EKG Trade/214/ADD2, Genewa 1969, a także: Peter Knirsch *Vom Ost-West — Handel zur Wirtschaftskooperation*. „Europa Archiv” 1973). Często spotykamy się jednak z szerszą interpretacją tego pojęcia, zgodnie z którą do przedsięwzięć kooperacyjnych zalicza się także transakcje dotyczące dostawy kompletnych obiektów, jeśli przynajmniej w części są one spłacane produkcją pochodzącą z tego obiektu.

² Z istniejących ocen wynika, że udział obrotu kooperacyjnego w globalnej wartości wymiany handlowej Wschód-Zachód najpoważniejszego partnera spośród krajów zachodnich — NRF, kształtował się w 1972 r. w granicach 5-10% (por. Peter Knirsch, *op. cit.*, s. 64).

³ Joint Ventures. „Forum” nr 29/1973, s. 17.

⁴ Por. Financial Times, t. I, 1973; „Neue Zürcher Zeitung” z 29 XII 1972.

1973 kredytów sięgała 2,5 mld dol.⁵ Na podstawie widocznego wzrostu zainteresowania obu stron w rozszerzaniu tej formy współpracy wyrażane są opinie, że suma kredytów napływających z Zachodu może powiększyć się w ciągu najbliższych 5 lat kilkakrotnie.

Należy jednak mieć na uwadze fakt, że obrót kapitałów w ramach stosunków ekonomicznych Wschód-Zachód nie odgrywa samodzielnej roli. Jest on ściśle powiązany z podstawowymi formami związków gospodarczych — wymianą towarową i kooperacją produkcyjną — i zależny od tempa wzrostu i potrzeb tych obu form.

Wskazując na wysoką dynamikę wzrostu nowych form stosunków gospodarczych między wschodnią a zachodnią Europą (stosunki kredytowe, kooperacja przemysłowa) podkreślić jednak należy, że główną i najbardziej ważącą — z punktu widzenia ciężaru gatunkowego — formą pozostaje wymiana towarowa. Jej bowiem, w sposób pośredni lub bezpośredni, podporządkowane są pozostałe dziedziny obrotów, ponadto, rozwój handlu jest jakby zwierciadłem, w którym odbijają się efekty związków narastające w innych formach takich, jak: współpraca w dziedzinie przemysłu, finansów czy usług. Dlatego też dalsze rozważania na temat ciężaru gatunkowego stosunków gospodarczych Wschód-Zachód koncentrować się będą na obrotach towarowych z uwzględnieniem tego pozytywnego oddziaływania, jakie na ich rozwój mieć mogą wspomniane najnowsze formy stosunków.

Jaki jest stan i jakie są tendencje perspektywicznego rozwoju europejskiego handlu Wschód-Zachód.

Analiza rozwoju europejskiego handlu Wschód-Zachód w ciągu ostatnich 12 lat (1960 - 1972) pokazuje, że wartość globalnych obrotów towarowych powiększyła się w tym czasie z 3,8 mld rubli do 12 mld osiągając wysokie tempo wzrostu. W badanym okresie import krajów RWPG do grupy rozwiniętych przemysłowo krajów zachodnioeuropejskich (kraje EWG i EFTA) wzrósł o 238⁰/₀, zaś eksport — o 201⁰/₀⁶. Przy wyżej przedstawionej dynamice tempo wzrostu obrotów towarowych Wschód-Zachód przewyższało tempo wzrostu globalnych obrotów krajów RWPG, a w niektórych okresach także tempo wzrostu obrotów światowych. Jednakże rozwój handlu Wschód-Zachód nie osiągnął dynamiki występującej w rozwoju handlu przemysłowych krajów zachodnioeuropejskich. We wspomnianym okresie kraje te powiększyły bowiem swój eksport o 235⁰/₀, a import — o 234⁰/₀. W wyniku tego, kraje RWPG nie podniosły swego udziału w globalnych obrotach krajów zachodnioeuropejskich. Przeciwnie — przez pewien okres można było na tym odcinku obserwo-

⁵ Por. „Perspectives”, nr 1303 z 16 VII 1973 oraz „Rynki Zagraniczne” z 28 VI 1973.

⁶ Por. *Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego*. Warszawa 1973. ss. 82, 85.

wać nawet regres. W 1960 r. udział krajów RWPG w globalnym handlu krajów EWG wynosił 4,1⁰/0, a EFTA 3,7⁰/0; w 1965 odpowiednio: 3,7⁰/0 i 3,9⁰/0. W ostatnich latach sytuacja uległa poprawie i w 1972 r. udział krajów RWPG w globalnych obrotach rozszerzonej EWG wynosił 4,2⁰/0⁷.

2. GŁÓWNE HAMULCE ROZWOJU

Charakteryzując główne cechy rozwoju europejskiego handlu Wschód-Zachód podkreślić należy znaczną nierównomierność i skokowość jego rozwoju. Jest to charakterystyczne zwłaszcza dla wzrostu importu krajów RWPG z Europy zachodniej, o czym świadczą dane przedstawione w poniższej tabeli.

TABELA

Roczne tempo wzrostu importu krajów RWPG z krajów Europy zachodniej (EWG i EFTA)

1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
19	7	9	1	10	19	15	15	7	14

Źródło: „Jewropiejskij Ekonomiczeskij Biuletien”, tom 22, nr 1, 1971, s. 38.

Przedstawiona nierównomierność rozwoju importu jest w gruncie rzeczy skutkiem asymetrii rozwoju eksportu i importu, a ściślej mówiąc — nienadążania tempa wzrostu eksportu za importem. Ma to swe źródła w bardzo zróżnicowanych warunkach kształtujących rozwój obu strumieni wymiany, które w największym skrócie można by sprecyzować następująco:

— kraje socjalistyczne, wykazując — pod wpływem wymogów aktualnego etapu rozwoju — duże zainteresowanie dla importu z krajów przemysłowo rozwiniętych, nie zdołały jeszcze we wszystkich dziedzinach stworzyć optymalnych warunków dla wszechstronnej promocji własnego eksportu na te rynki;

— kraje zachodnioeuropejskie, odczuwając większe trudności w zakresie realizacji produkcji niż zaopatrzenia własnego rynku, koncentrują swe wysiłki w ramach polityki handlowej wobec krajów socjalistycznych na popieraniu eksportu (kredytowanie eksportu, kooperacja, eksport technologii), przy ciągłym zachowywaniu znacznych barier w stosunku do importu pochodzącego z tych krajów.

W konsekwencji, import krajów socjalistycznych z Europy zachodniej

⁷ Obliczono na podstawie danych: *Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego*, Warszawa 1973, ss. 84 - 86 oraz *Ekonomiczeskoje polożeniye kapitalisticzeskich i raz-wiwajuszczichsia stran*, Moskwa 1973, s. 58 (bez handlu między NRD i NRF).

rozwija się pod wpływem korzystnych impulsów pochodzących z obu stron, podczas gdy ich eksport odczuwa oddziaływanie szerokiej gamy czynników negatywnych. Znajduje to zasadnicze odbicie w tempie jego rozwoju.

Nienadążanie tempa rozwoju eksportu za importem wywiera wpływ na bilans handlowy poszczególnych krajów RWPG w obrotach z krajami Europy zachodniej. Musi pociągać to za sobą potrzebę odpowiedniego korygowania wzrostu importu, a w konsekwencji prowadzi do zmniejszenia wzrostu ogólnych obrotów.

Jak podkreślono, ze strony krajów socjalistycznych pewien wpływ na dynamikę rozwoju eksportu wywiera niedostateczna jeszcze prężność konkurencyjna części ich wyrobów, zwłaszcza w najbardziej nowoczesnych grupach towarowych. Jest to wynik dystansu, jaki występuje jeszcze w zakresie rozwoju niektórych gałęzi przemysłu państw RWPG w porównaniu z poziomem osiągniętym w rozwiniętych krajach Zachodu, zwłaszcza gdy idzie o stopień jego strukturalnej racjonalizacji i unowocześnienia bazy technicznej.

Zasadnicze czynniki hamujące rozwój eksportu państw socjalistycznych występują po stronie przeciwnej. Główną wagę pośród nich posiadają bariery stwarzane w ramach stosowanej wobec państw RWPG polityki handlowej (obciążenia taryfowe i pozataryfowe eksportu oraz ograniczenia ilościowe).

Ostatnio dużo mówi się o liberalizacji importu zachodnioeuropejskiego z krajów socjalistycznych. I rzeczywiście, z formalnego punktu widzenia stwierdzić można dokonywanie się znacznych zmian pod tym względem. Odnosi się to zwłaszcza do ograniczeń ilościowych przywozu. Z 1 091 pozycji podlegających ilościowym ograniczeniom w imporcie krajów zachodnich z krajów RWPG pod koniec 1972 r. zliberalizowano 787 (665 całkowicie i 12 częściowo). Proces liberalizacji nie przebiega jednak równomiernie we wszystkich krajach zachodnioeuropejskich. Stosunkowo największe opóźnienie wykazują pod tym względem trzy kraje: NRF, Wielka Brytania i Włochy; większy stopień zaawansowania osiągnął natomiast proces liberalizacji w krajach Beneluksu. Dla przykładu można przytoczyć, że w końcu 1972 r. w imporcie NRF z krajów RWPG nie zliberalizowanych było jeszcze 211 pozycji, Włoch — 179 pozycji, zaś państw Beneluksu — 64 pozycje⁸.

Mimo tej nierównomierności, formalnie rzecz biorąc, proces liberalizacji jest już dość daleko posunięty, co — zdawałoby się — winno sprzyjać intensyfikacji eksportu państw RWPG do tych krajów. Jednakże tak nie jest. Rzecz polega na tym, że w odniesieniu do listy aktualnie eks-

⁸ „Aussenhandelsdienst” [Frankfurt n/Menem] nr 7/1973, s. 131.

portowanych przez kraje RWPG do Europy zachodniej towarów, nie zliberalizowane pozycje stanowią jeszcze 40 - 50% (w odniesieniu do Polski — 42%)⁹. Większość zliberalizowanych dotąd grup towarowych w odniesieniu do eksportu państw socjalistycznych stanowią martwe pozycje. Jak dotąd kraje RWPG prawie nie eksportują na Zachód tych grup towarowych, natomiast najważniejsze towary eksportowe krajów socjalistycznych, z punktu widzenia ich aktualnej konkurencyjności, nie zostały jeszcze zliberalizowane. Wymienić tu należy przede wszystkim wyroby tekstylne, konfekcyjne, skórzane, wyroby ze szkła, porcelany, meble i inne.

Główną grupę stanowią w eksporcie towary rolno-spożywcze, surowce i półfabrykaty, podczas gdy wyroby gotowe partycypują w 20 - 22% globalnej wartości eksportu, w tym maszyny — w 9 - 10%. W odniesieniu do globalnej wartości importu krajów zachodnioeuropejskich ta ostatnia grupa towarowa stanowi zaledwie 1,2%¹⁰.

Struktura towarowa obecnego eksportu krajów socjalistycznych jest czynnikiem wywierającym wpływ na stopień opłacalności eksportu, co ma odpowiednie znaczenie w ujęciu perspektywicznym. Podstawową wielkość eksportu krajów RWPG stanowią bowiem wyroby wykazujące w trendach długofalowych najniższą dynamikę wzrostu w skali całego rynku światowego. Najbardziej natomiast dynamiczna grupa — wyroby gotowe — stanowią w nim wielkość marginalną.

Szczególnie taka struktura eksportu uwypukla się w odniesieniu do rynku zachodnioeuropejskiego, który w większości dziedzin produkcji rolniczej osiągnął samowystarczalność, a na odcinku niektórych grup towarowych (na przykład produkcji podstawowych zbóż) gromadzić zaczyna z każdym rokiem poważne nadwyżki. Dla ilustracji warto przytoczyć następujące dane: w latach 1960/1962 - 1969/1971 eksport artykułów rolnych zwiększył się w skali światowej o 58%, ze Stanów Zjednoczonych o 33%, z Kanady o 68%, z krajów rozwijających się o 9,1%, zaś z Europy zachodniej — o 97% z krajów EFTA i aż o 154% z krajów EWG¹¹. W tej sytuacji, mimo iż w skali światowej w wyniku narastającego niedoboru żywności zaznacza się na najbliższe lata wyraźna tendencja do wzrostu popytu na artykuły rolno-spożywcze, a co za tym idzie, również zwykły trend ich cen, na rynku zachodnioeuropejskim można oczekiwać słabszego zarysowania się tej tendencji.

⁹ Tamże oraz „Aktuelle Beiträge zur Wirtschafts- und Finanzpolitik” nr 101/1/52, Bonn 1972.

¹⁰ „Economic Bulletin for Europe”, Vol. 22, nr 1, ss. 28 - 32.

¹¹ OECD Foreign Trade Statistics. Seria B, za lata 1958 - 1972.

3. WARUNKI PRZYSPIESZENIA ROZWOJU

Dotychczasowe rozważania mają jak najściślejszy związek z oceną perspektywicznych tendencji w rozwoju europejskich stosunków ekonomicznych Wschód-Zachód oraz możliwej skali ich oddziaływania na kształtowanie się procesów integracyjnych w Europie zachodniej. Na podstawie przedstawionej sytuacji widoczne jest bowiem, że długookresowy rozwój europejskiego handlu Wschód-Zachód zależy w pierwszym rzędzie od racjonalizacji struktury eksportu państw RWPG. Dla osiągnięcia tego efektu niezbędne jest jednak spełnienie szeregu warunków. Ze strony państw socjalistycznych wiąże się to z poważnymi zmianami w zakresie struktury przemysłu oraz doskonaleniem jego bazy technologicznej. Duże znaczenie posiada także modernizacja przemysłów tradycyjnych, które pracują na eksport lub posiadają potencjalne możliwości w tym względzie. Kraje socjalistyczne znajdują się w trakcie dokonywania tych zmian. Proces przeobrażeń rozpoczął się właściwie już w połowie lat sześćdziesiątych, jednakże w wielu ważnych dziedzinach znajduje się on dopiero w stadium zmiany struktury inwestycji. Zanim szeroko zakrojone przedsięwzięcia na tym polu dadzą pełne efekty, upłynie jeszcze trochę czasu.

Zdajemy sobie sprawę, że nie tylko doskonalenie poziomu technicznego i podnoszenie stopnia nowoczesności produkcji, lecz także uelastycznienie działania aparatu handlu zagranicznego, poprzez coraz większe przybliżenie go do produkcji, oraz czynienie go bardziej operatywnym w działaniach na rynkach krajów wysoko rozwiniętych, stanowi istotny warunek przyspieszenia rozwoju eksportu krajów RWPG. Zwłaszcza wprowadzenie nowoczesnych metod badania rynku, pozwalających na trafny dobór masy towarowej pod kątem większej specjalizacji i lepszego dostosowywania do wymogów rynku krajów uprzemysłowionych zapewnić może pełniejsze wykorzystanie już istniejących i przyszłych możliwości eksportowych gospodarki. Waga tych spraw jest w krajach socjalistycznych coraz bardziej doceniana. W ramach racjonalizacji metod gospodarowania oraz usprawniania systemu kierowania i zarządzania gospodarką dokonuje się także na tym odcinku poważnych zmian. Jednakże dokonanie zasadniczego przełomu w kierunku pełnego unowocześnienia metod działania handlu zagranicznego krajów wspólnoty socjalistycznej wymaga dalszych intensyfikowanych działań.

Proces przyspieszania tempa wzrostu eksportu uzależniony jest jednak przede wszystkim od warunków występujących na rynku zachodnioeuropejskim. Na kształtowanie sytuacji rynkowej zasadniczy wpływ mają czynniki koniunkturalne i polityczno-handlowe. W odniesieniu do omawianych tu spraw mniejszą wagę przywiązywać można do czynników ko-

niunkturalnych, gdyż działanie ich jest przejściowe. Biorąc ponadto pod uwagę narastający boom surowcowo-rolniczy zakładać możemy, że w najbliższym okresie sytuacja nie powinna ulec pogorszeniu dla rozwoju eksportu krajów RWPG w jego aktualnej strukturze. Większe znaczenie na dłuższą metę mogą mieć posunięcia z zakresu polityki handlowej. Stymulujący wpływ na rozwój eksportu miałyby niewątpliwie usunięcie występującego jeszcze szerokiego zestawu środków dyskryminacji, sprawiających, że eksport krajów socjalistycznych — wbrew twierdzeniom strony zachodniej — nie korzysta z klauzuli największego uprzywilejowania w jej pełnym zastosowaniu. Wchodzi tu w grę zarówno istniejący jeszcze i już ilustrowany wysoki stopień obciążenia eksportu tych krajów ograniczeniami ilościowymi przywozu, jak i stosowanie wyższych niż w odniesieniu do innych partnerów barier, w postaci kontroli cen, różnych form pośredniego opodatkowania itd.

Istotnym czynnikiem w kształtowaniu pozytywnego podejścia partnerów zachodnich do handlu Wschód-Zachód, a zarazem elementem mającym pośrednie znaczenie dla dynamizacji eksportu krajów socjalistycznych jest problem kredytów. Chodzi tu nie tylko o bardziej dogodne, bezpośrednie warunki udzielania kredytu (stopa kredytowa), lecz także o stosowanie zespołu bodźców, pośrednio oddziałujących (system państwowych gwarancji i innych ulg kredytowych)¹². Ważnym warunkiem jest także szybsze realizowanie, podjętych w ramach dwustronnych umów o współpracy gospodarczej, założeń dotyczących stosowania przez kraje zachodnie szerokiego wachlarza ułatwień administracyjnych, fiskalnych i celnych w odniesieniu do obrotu kooperacyjnego między jednostkami gospodarczymi państw Europy wschodniej i zachodniej.

Jakie z przedstawionego zespołu warunków podniesienia dynamiki naszego eksportu mogą być zrealizowane w najbliższym okresie.

Przede wszystkim realne jest liczenie na stałe narastanie efektów wprowadzanych w gospodarce krajów socjalistycznych przeobrażeń strukturalnych i posunięć polityczno-gospodarczych, przy czym te ostatnie mogą przynosić rezultaty już w stosunkowo niedługim czasie. Traktując jednak cały ten zespół czynników łącznie wydaje się, że przed 1980 r. nie można liczyć na większy jakościowy skok w tej dziedzinie.

Jeśli zaś idzie o korzystną ewolucję w polityce handlowej partnerów zachodnich, to najbardziej realne wydaje się dalsze postępowanie pro-

¹² Kraje socjalistyczne, nawet w porównaniu do aktualnych rozmiarów obrotów Wschód-Zachód, korzystają w bardzo niskim stopniu z państwowych ubezpieczeń kredytów na Zachodzie. W latach 1959-1970 udział krajów RWPG w globalnej sumie ubezpieczeń krajów OECD wynosił 14%, krajów rozwijających się 58% (Por. „European Community” z 1 I 1972, cyt. za „MNB Presse Bulletin” nr 537, 1972, s. 15).

cesu eliminowania ograniczeń ilościowych. Proces ten, rozpoczęty przez poszczególne kraje zachodnioeuropejskie, jest kontynuowany przez organa EWG w ramach realizacji wspólnej polityki handlowej członków Wspólnoty.

Problem kredytowania, aczkolwiek w odniesieniu do atrakcyjnych dla przedsiębiorstw zachodnich transakcji ulega poprawie, nie będzie chyba w skali globalnej łatwy do rozwiązania w krótkim okresie. Wydaje się, iż podobnie zróżnicowanego rozwiązania należy się spodziewać na odcinku ułatwień w obrocie kooperacyjnym.

4. NAJBLIŻSZE PERSPEKTYWY

Tak więc, w formowaniu warunków dla rozwoju europejskiego handlu Wschód-Zachód przeważają czynniki długofalowe. Dlatego też — generalnie rzecz biorąc — należy się zgodzić z tezami tych prognostycznych opracowań (chodzi tu przede wszystkim o prognozę Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ)¹³, które pod tym względem nie przewidują do 1980 r. zasadniczych zmian.

Prognozy EKG przede wszystkim nie zakładają poważniejszych przeobrażeń struktury towarowej eksportu krajów RWPG do Europy zachodniej, a przecież te właśnie zmiany stanowią główny warunek przyspieszenia tempa jego wzrostu. Jakkolwiek przyjmuje się, że wyroby gotowe w ciągu najbliższego dziesięciolecia stanowić będą najbardziej dynamiczną grupę w eksporcie krajów RWPG (według obliczeń EKG przeciętny roczny przyrost wartości tej grupy towarowej wynosić będzie w latach 1969 - 1980 — 15%), w przekroju globalnej struktury eksportu nie przyniesie to jeszcze pożądanego efektu przesunięcia. Zakłada się, że tylko niektóre wyroby gotowe, które już obecnie posiadają znaczną przewagę w zakresie konkurencyjności, powiększą swój udział rynkowy więcej niż o 2%. Dotyczy to szczególnie takich towarów, jak: drewno, wyroby z drewna oraz ze skóry i szkła, metale, statki i łodzie, które mogą podnieść swój udział rynkowy nawet do 8%. Z uwagi na to, że zmiany w tej stosunkowo wąskiej warstwie eksportu krajów RWPG mogą wprowadzić tylko nieznaczną korektę do jego ogólnej struktury, zakłada się, że głównymi jego wielkościami pozostaną nadal produkty rolno-spożywcze i surowce, czyli te grupy, które — zgodnie z poczynionymi obliczeniami — osiągać mogą w badanym okresie przeciętny roczny wzrost w granicach 8%.

¹³ Por. *Boleje długosroczyne pierspektiwy trgovli između stranami Wostocznoj i Zapadnoj Jewropy*. „Jewropiejskij Ekonomiceskij Biuletien”, tom 22, nr 1/1971, ss. 47 - 54.

Ogólnie zakłada się, że przeciętny roczny przyrost globalnego eksportu europejskich krajów socjalistycznych do Europy zachodniej w analizowanym okresie kształtować się będzie na poziomie 11,7%¹⁴. Oznacza to, że tempo wzrostu zwiększy się (w latach 1960 - 1970 osiągnęto przyrost 10,5% rocznie), jednakże przy zakładanym wysokim tempie wzrostu globalnego importu krajów zachodnioeuropejskich, przewidywane zmiany mogą nie spowodować powiększenia udziału rynkowego. Przyjmuje się bowiem, że udział krajów RWPG w imporcie zachodnioeuropejskim kształtowałyby się pod koniec lat siedemdziesiątych na poziomie 4,2% czyli — w przybliżeniu — niewiele odbiegałby od aktualnego stanu¹⁵. Prognozy EKG opracowywane były pod koniec lat sześćdziesiątych. Jak dotąd wprawdzie niewiele wniesiono korekt wskazujących na możliwość bardziej korzystnego rozwoju sytuacji¹⁶. Jednakże, jeśli nawet obliczenia EKG uznamy za zbyt ostrożne, nie uwzględniające jeszcze w pełni korzystnych zmian, jakie dopiero w początkach lat siedemdziesiątych zarysowały się bardziej zdecydowanie zarówno pod względem dynamicznych przeobrażeń zachodzących w gospodarce krajów socjalistycznych, jak i rozwoju kooperacji przemysłowej oraz poprawy warunków polityczno-handlowych, nie wydaje się, aby wprowadzana przez czas korekta przyniosła w tym względzie zbyt duże odchylenie. Wzrost udziału krajów RWPG w imporcie krajów zachodnioeuropejskich do 5% w 1980 r. a — przy uwzględnieniu handlu między NRD i NRF — do 6% uznać można by za poziom optymalny.

Wyciągając z przedstawionej analizy wnioski, w odniesieniu do postawionego na wstępie problemu można wysunąć twierdzenie, że proces następowania zmian ilościowych nie przyczyni się w poważnym stopniu do podniesienia roli współpracy ogólnoeuropejskiej jako zewnętrznego czynnika oddziaływania na dalszy rozwój EWG.

Taki wniosek nie byłby jednak w pełni uzasadniony, gdyż należy uwzględnić fakt, iż rolę europejskiej współpracy gospodarczej jako ze-

¹⁴ Warto jednak podkreślić, że tempo wzrostu globalnego eksportu krajów RWPG na rynek zachodnioeuropejski w latach 1971 - 1972 było nieco niższe od zakładanego w prognozie EKG. Liczyć się należy oczywiście z tym, że główny efekt przyspieszenia wystąpić może w drugiej połowie lat siedemdziesiątych.

¹⁵ Bez eksportu NRD do NRF.

¹⁶ Pewną korektę w tym względzie, zwłaszcza w odniesieniu do perspektywicznego rozwoju polskiego handlu Wschód—Zachód wprowadza prognoza Instytutu Konjunktury i Cen HZ (Polski Handel Zagraniczny). „Rynki Zagraniczne” z 9 IX 1972). Przewiduje ona b. wyraźne tempo wzrostu eksportu maszyn i środków transportu (przeciętnie o 18% rocznie), w związku z czym udział tej grupy w polskim eksporcie do przemysłowych krajów Europy zachodniej zwiększyć się ma z 8,1% w 1970 r. do 15,4% w roku 1980.

¹⁵ Przegląd Zachodni 5 - 6

wnętrznego czynnika w postępie integracji zachodnioeuropejskiej określają nie tylko efekty rozwoju ilościowego.

Jednym z istotnych elementów, który trzeba wziąć pod uwagę jest waga ogólnoeuropejskiej współpracy dla ustalania strategicznych linii rozwojowych gospodarki zachodnioeuropejskiej. Do uwzględnienia tego aspektu skłania coraz bardziej narastające przekonanie, że — w dalszej perspektywie — ogólnoeuropejska współpraca gospodarcza może przekształcić się w system racjonalnego międzynarodowego podziału pracy w skali całego kontynentu. Ukształtowanie między państwami obu części Europy rozwiniętego podziału pracy zarówno w przemyśle, jak i w rolnictwie przynieść może niezaprzeczone korzyści dla obu stron. Zaznaczyć przy tym należy, że w gospodarce wysoko rozwiniętych państw zachodnioeuropejskich wylaniają się z każdym rokiem problemy, których rozwiązywanie narzuca potrzebę wykorzystania istniejących na tym odcinku możliwości. Nie wchodząc w szczegółową analizę całego kompleksu wiążących się z tym problemów wskazać należałoby na następujące sprawy:

— Konstruując długofalową strategię rozwoju swej gospodarki, Europa zachodnia musi dostrzegać potrzebę daleko idącej selekcji w rozwoju przemysłu i uwzględniać takie czynniki, jak: osiągnięty poziom uprzemysłowienia, istniejące zasoby siły roboczej, wymogi związane z ochroną naturalnego środowiska. Dwa ostatnie warunki zmuszać będą raczej do poważnego ograniczania lub eliminowania szeregu dziedzin wytwórczości, mimo że dziedziny te nadal stanowić będą niezbędny element produkcyjnego i konsumpcyjnego zaopatrzenia gospodarki. Potrzeba zagwarantowania źródeł zaopatrzenia na wymienionych odcinkach zmuszać będzie do partycypowania w rozwoju tych przemysłów na terenie innych krajów, przy pomocy intensyfikacji transferu kapitału i myśli naukowo-technicznej. Dla przenoszenia tych czynników produkcji, jak słusznie to podkreślają niektórzy autorzy, wbrew pozorom niewiele jest na świecie zyskownych i bezpiecznych terenów¹⁷. Ponadto, nie wszystkie potencjalnie chłonne pod tym względem obszary są już w tej chwili dostatecznie przygotowane w zakresie przemysłowej i socjalnej infrastruktury, aby w szerokim przekroju uczestniczyć w nowoczesnych formach międzynarodowego podziału pracy (kooperacja przemysłowa). Problem wyrównanego poziomu rozwoju partnera jest tu więc bardzo istotny. Przy uwzględnieniu korzystnych warunków, jakie pod tym względem występują w europejskich krajach socjalistycznych staje się

¹⁷ Patrz Z. Rurarz. *Co nowego w handlu światowym*. „Życie Gospodarcze” nr 34/1973.

oczywistym, że możliwości rozwoju wielopłaszczyznowego podziału pracy między państwami obu części Europy są duże.

— Drugi, nie mniej ważny zespół problemów wiąże się z narastaniem energetycznego i surowcowego deficytu w krajach zachodnioeuropejskich. Możliwość łagodzenia tego deficytu poprzez szersze wykorzystanie zasobów energetycznych i surowcowych znajdujących się w krajach wschodniej Europy jest znaczna. Dla ilustracji warto przytoczyć następujące dane: W 1972 r. kraje RWPG wytwarzały 20,4⁰/o energii elektrycznej w skali światowej, zaś kraje EWG — 11,5⁰/o; w wydobywaniu węgla kamiennego dane dla obu grup krajów wynosiły odpowiednio 33,5⁰/o i 7,5⁰/o; w wydobywaniu ropy naftowej — 16,7⁰/o i 0,5⁰/o; gazu ziemnego — 20,8⁰/o i 8,3⁰/o; w wytopie stali — 28,0⁰/o i 18,4⁰/o; w produkcji nawozów sztucznych — 30,4⁰/o i 17,2⁰/o¹⁸. Przy większym stopniu specjalizacji istnieją także znaczne możliwości wzajemnego uzupełniania się obu grup krajów w dziedzinie produkcji rolniczej. Wzrost zainteresowania złożami surowcowymi krajów socjalistycznych, zwłaszcza bogatymi zasobami surowcowymi Syberii, ze strony pozaeuropejskich państw przemysłowych (USA i Japonii) pobudza konkurencję i wzmacniać będzie działalność zachodnioeuropejskich kół gospodarczych w tej dziedzinie. Gigantyczne transakcje związane z rozwojem przemysłu wydobywczego mogą więc w przyszłości poważnie wpłynąć na ożywienie europejskiej wymiany Wschód-Zachód.

Obok niezaprzeczalnych szerokich możliwości w dziedzinie ekonomicznej, rangę wymiany Wschód-Zachód podnosi także fakt, że może ona stać się ważnym ogniwnem systemu, który zagwarantuje pokój w Europie. Dlatego też można zakładać, że oddziaływanie europejskich stosunków gospodarczych Wschód-Zachód na dalszy przebieg rozwoju integracji zachodnioeuropejskiej będzie nieproporcjonalnie większe od ilościowych rozmiarów dwustronnych obrotów.

Efekty tego oddziaływania winny znaleźć wyraz przede wszystkim w kształtowaniu bardziej otwartego charakteru EWG. Z punktu widzenia tworzenia normalnych warunków dla rozwiniętego gospodarczego podziału pracy w Europie jest to problem bardzo ważny, gdyż przy zachowaniu protekcyjnego charakteru EWG, w miarę dalszego powiększania liczby jej członków, powiększać się będzie obszar, na którym sytuacja pozostałych krajów, z uwagi na brak równoprawnych szans polityczno-handlowych, musi być utrudniona. Proces niwelowania dyskryminacyjnych skutków zamkniętego charakteru EWG poprzez rozwój współpracy ogólnoeuropejskiej postępować może dwiema drogami:

— Drogą pośrednią, kiedy to dalszy rozwój współpracy ogólnoeuro-

¹⁸ Cytuję za „Rynki Zagraniczne”, 1973.

pejskiej stać się może jednym z czynników osłabiających dążenie państw uczestniczących w EWG do „kolektywnych” decyzji dotyczących szeregu spraw związanych z polityką gospodarczą wobec krajów socjalistycznych. Tendencje takiego rozwoju ujawniły się już częściowo przy przechodzeniu EWG do wspólnej polityki handlowej. Przed przekazaniem kompetencji w tej sprawie Komisji EWG, państwa członkowskie starały się uprzednio rozstrzygnąć szereg kwestii zawierając umowy dwustronne z poszczególnymi państwami socjalistycznymi, zaś niektóre formy stosunków leżące na pograniczu wymiany towarowej (kooperacja produkcyjna) zachowały nadal w gestii polityki autonomicznej. Jest to zupełnie zrozumiałe, gdyż dwustronna forma stosunków gospodarczych pozwala poszczególnym krajom EWG lepiej wykorzystywać swe możliwości w rozwoju współpracy Wschód-Zachód, poprzez bardziej elastyczne dostosowywanie się do nowych warunków powstających w trakcie jej rozwoju.

— Drogą bezpośrednią, która może się wykształcić w wyniku poprawy stosunków politycznych i ekonomicznych między integracyjnymi organizacjami obu bloków Europy (RWPG i EWG) i wypracowania właściwej płaszczyzny współpracy między nimi. Taki rozwój sytuacji wydaje się coraz bardziej realny. Wynika on przede wszystkim z ewolucji ekonomicznych procesów w Europie. Aktualny poziom ekonomicznego rozwoju państw kontynentu europejskiego stwarza obiektywne przesłanki do nasilania się procesów integracyjnych. Procesy te będą rozwijać się i pogłębiać w obu częściach kontynentu. Różnice systemów politycznych i zasad gospodarczego rozwoju sprawiają, że są to procesy odmienne pod względem swej społeczno-ekonomicznej treści. W tych warunkach, ogólnoeuropejska współpraca gospodarcza może stanowić tylko czynnik uzupełniający rozwój obu procesów integracyjnych, a zarazem czerpać z nich bodźce dla dalszego rozwoju. Jednakże, aby te równoległe procesy ekonomiczne (integracja regionalna i współpraca ogólnoeuropejska) mogły rozwijać się względnie harmonijnie i dawać maksymalne korzyści obu stronom, niezbędne jest wypracowanie nowych instrumentów działania i nowej postawy wszystkich zainteresowanych. Potrzeba oficjalnej płaszczyzny kontaktów między obu ugrupowaniami integracyjnymi staje się w tej sytuacji oczywista.

Ustanowienie oficjalnej płaszczyzny kontaktów między RWPG i EWG wydaje się być podyktowane również potrzebą dalszego wzmaganie wysiłków przy budowie systemu bezpieczeństwa w Europie. Nie ulega wątpliwości, że czynnik ekonomiczny stanowi w ramach tego systemu element niezwykle istotny. Trwałość jego zależeć bowiem będzie w dużej mierze od rozwiązania wspólnymi siłami wszystkich państw europejskich całego kompleksu wzajemnie ze sobą powiązanych spraw o przy-

szłościowym znaczeniu. Są to problemy o charakterze ekonomicznym (budowa kontynentalnej infrastruktury przemysłowej) i humanitarnym (ochrona przyrody i jej zasobów oraz poprawa warunków otoczenia i życia). Stwarzając podstawę dla szerszych kontaktów międzyludzkich i ulepszenia warunków dalszego gospodarczego rozwoju, przedsięwzięcia te stanowiąc będą jednocześnie główne linie narastających trwałych związków ekonomicznych między państwami obu części Europy.

Problemy te zostały już zasygnalizowane w końcowych zaleceniach konsultacji w Helsinkach i będą przedmiotem obrad drugiej i trzeciej fazy Europejskiej Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy¹⁹. Nie ulega wątpliwości, że ich realizacja wymagająca szeregu rozwiązań o charakterze ekonomicznym i finansowym, wymagać będzie także uzgodnionych decyzji i skoordynowanego działania obu organizacji integracyjnych.

* * *

Reasumując raz jeszcze trzeba podkreślić, że jakkolwiek w najbliższych latach nie można oczekiwać gwałtownego powiększenia się rozmiarów europejskich obrotów Wschód-Zachód oraz radykalnych, jakościowych przeobrażeń w tej dziedzinie, obroty te posiadają w dalszej perspektywie realne możliwości znacznego i wszechstronnego wzrostu.

Zarówno potencjalne możliwości rozwoju ogólnoeuropejskiej współpracy ekonomicznej, jak i ranga spraw, które na tej płaszczyźnie mogą być rozwiązywane sprawiają, że będzie ona stanowić istotny czynnik permanentnie oddziałujący na charakter procesów integracyjnych w Europie zachodniej.

¹⁹ Por. *Zalecenia końcowe konsultacji w Helsinkach*. „Sprawy Międzynarodowe”, nr 7 - 8/1973.